

Je li COVID-19 2020. promijenio svijet?

Laura Spinney, *Blijedi jahač. Kako je španjolska gripa 1918. promijenila svijet*, Zagreb: V. B. Z., 2019, 281 str.

Posljednjih godina obilježavalo se nekoliko važnih događaja, poput 100 godina od početka i završetka Prvog svjetskog rata, 100 godina od Oktobarske revolucije i slično. U hrvatskim okvirima važno mjesto zauzela je i proslava 70 godina Hrvatskog proljeća, 450 godina od Sigetske bitke, odnosno 150 godina od Rakovičkog ustanka. Naravno, bilo je tu još raznih događaja, no ključno je reći kako su sve navedene obljetnice imale određen odjek u javnosti. O njima se pisalo u novinama, odražavala su se razna predavanja, postavljale su se izložbe. Međutim, o španjolskoj gripi i njezinoj 100. obljetnici u Hrvatskoj nije se puno govorilo. Interes za ovu temu porastao je tek 2020, kada je došlo do pojave jedne druge pandemije, COVID-19. Odjednom su različiti portali počeli pisati o španjolskoj gripi, uspoređivati je s COVID-19 i intervjuirati različite stručnjake s područja medicine. I tako je jedna povijesno-medicinska tema, o kojoj se do tada u hrvatskoj javnosti nije puno govorilo, došla u fokus različitih društvenih skupina. Upravo zbog toga važno je upoznati se s djelima koja se pobliže bave ovom problematikom.

Djelo o kojemu će ovdje biti više riječi objavila je 2019. izdavačka kuća V. B. Z. Radi se o hrvatskom izdanju knjige Laure Spinney *Blijedi jahač. Kako je španjolska gripa 1918. godine promijenila svijet*. Englesko izdanje objavljeno je 2017. pod nazivom *Pale Rider. The Spanish Flu of 1918 and How It Changed the World*. Prijevod hrvatskog izdanja napravila je Petra Vujačić.

Laura Spinney britanska je znanstvena novinarka i književnica. Diplomom iz prirodnih znanosti stekla je 1993. na Sveučilištu u Durhamu. Do sada je kao novinarka objavljivala tekstove u vodećim svjetskim časopisima poput *The Economist*, *National Geographic*, *Nature*, *New Scientist*, *The Telegraph* i mnogih drugih. Trenutno živi i radi u Parizu.

Knjiga *Blijedi jahač* podijeljena je na osam poglavlja i 21 potpoglavlje. Poglavlja nose sljedeće nazive: „Grad bez zidina“ (23 – 44), „Anatomija pandemije“ (45 – 66), „Manahu, što li je to?“ (67 – 92), „Nagon za opstankom“ (93 – 148), „Post mortem“ (149 – 168), „Osvjetlan obraz znanosti“ (169 – 202), „Svijet poslije gripe“ (203 – 258) te „Roscoeova ostavština“ (259 – 270). U središnjem dijelu knjige Spinney obrađuje temu španjolske gripe (njezin nastanak, širenje i završetak). Međutim, dotiče se i fenomena gripe tijekom povijesti te obrađuje različite izravne i neizravne posljedice koje je pandemija španjolske gripe prouzrokovala. Unutar potpoglavlja donosi jedanaest tekstova u kojima je cilj prikazati epizode iz razdoblja španjolske gripe koje pobliže objašnjavaju sadržaj pojedinih poglavlja i potpoglavlja. Radi se o sljedećim tekstovima: „Ljubav u doba gripe“ (58 – 64), „Provizorna dijagnoza“ (76 – 80), „Značajna pobjeda“ (85 – 90), „Bilježenje zaraze“ (97 – 100), „Zaustavljanje epidemije“ (100 – 102), „Kako ljude natjerati na posluš“ (103 – 106), „Imperijalna metropola“ (106 – 113), „Bolest vjetrova“ (113 – 119), „Crni obredi“ (126 – 133), „Vukovi u lovu“ (138 – 146), „Nontethin san“ (211 – 214) te „Gandhi i mase“ (241 – 246). Uz to, knjiga se sastoji još i od dijelova: „Uvod: Slon u staklani“ (13 – 22), „Pogovor: O sjećanju“ (271 – 280) te „Zahvale“ (281). Na početku knjige nalazi se karta koja prikazuje širenje drugog vala španjolske gripe 1918. te posveta sljedećeg sadržaja: „Za RSJF i izgubljene generacije“. Posveta je namijenjena žrtvama španjolske gripe, pri

čemu je naglasak na svim onima koji su bili začeti u vrijeme španjolske gripe te su je njihove majke preboljele. Naime, istraživanja provedena na toj populaciji pokazala su kako su takva djeca u prosjeku bila smanjenih intelektualnih sposobnosti, češće sklona problematičnom ponašanju i različitim oboljenjima, poput srčanog udara. Stoga Spinney smatra: „(...) oni koji su se zatekli u majčinoj utrobi kada je izbila španjolska gripa i koji se često ističu kao primjer zašto je važno ulagati u zdravlje trudnica, istinska su izgubljena generacija dvadesetog stoljeća“ (207).

Uvodni dio Spinney započinje citatom knjige Terrenca Rangera, *The Spanish Influenza Pandemic of 1918-19: New Perspectives*, „Kratkotrajnost pandemije influence 1918. bila je velik problem onodobnim liječnicima... To je velik problem za povjesničare“ (15). Radi se o riječima koje dobro objašnjavaju zašto se povjesničari dugo nisu bavili ovom temom, a u Hrvatskoj je i danas, uz neke iznimke, ona slabo istražena. Iako je španjolska gripa odnijela između 50 i 100 milijuna ljudskih života te je imala velik utjecaj na različite događaje, jednostavno je ostala u sjeni historiografskih istraživanja Prvog i Drugog svjetskog rata, Hladnog rata i sličnih tema. Osim toga, istraživanja koja su do 1990-ih bila provedena često su se radila na temelju podataka prikupljenih s područja Europe i SAD-a, što nije pružalo punu sliku. Situacija se promijenila 1998. povodom 80. obljetnice izbijanja španjolske gripe, kada se naglo budi interes za proučavanje ove teme. Počeli su se prikupljati podaci s različitih kontinenata, a u istraživanje ovog fenomena intenzivnije su krenule i druge struke koje primarno ne pripadaju biomedicinskom području. S obzirom na to, autorica je u trenutku pisanja knjige imala obilnu bazu različite literature koja joj je omogućila da sagleda španjolsku gripu iz različitih perspektiva, od medicinskih, preko političkih dimenzija, do književnosti i svakodnevnog života. Treba reći kako je u Hrvatskoj tek 1990-ih napravljeno prvo sustavnije istraživanje španjolske gripe. Prve koje su to napravile bile su povjesničarka medicine Stella Fatović-Ferenčić i liječnica Snježana Šain koje su 1991. u *Liječničkom vjesniku* objavile rad pod naslovom „Španjolska gripa kao uzrok smrti u gradu Zagrebu 1918. godine“.

Spinney u prvom poglavlju donosi pregled najvažnijih događaja iz povijesti gripe. Pri tome autorica ističe kako je o gripi među prvim civilizacijama teško govoriti zbog manjka izvora, međutim, zasigurno je postojala (29 – 31). Izgradnjom prvih stalnih naselja i povećanjem ljudskih zajednica bili su ostvareni savršeni uvjeti za masovno širenje različitih bolesti, pa tako i gripe. Prateći povijesni razvoj gripe, ona prati i razvoj medicine. Napretkom medicine uvelike se pridonijelo razumijevanju ove bolesti te zaštiti i prevenciji.

Od drugog do šestog poglavlja Spinney analizira izbijanje, širenje i kraj španjolske gripe. U drugom poglavlju donosi se geneza španjolske gripe, pri čemu autorica ističe tri glavna vala koja su se dogodila između ožujka 1918. i svibnja 1919. Međutim, pandemija je u nekim dijelovima svijeta, poput Japana, potrajala do ožujka 1920. Izdvojen slučaj predstavlja i Australija. Zahvaljujući specifičnom geografskom položaju, Australija je uvela strogu karantenu koja je uspješno spriječila prodiranje prvog i drugog vala. Međutim, zbog preuranjenog ukidanja mjera, španjolska je gripa ipak prodrla i na taj kontinent te odnijela živote 12 000 Australaca (53). Zanimljivo je primijetiti kako se Australija i danas, kada vlada pandemija COVID-19, ističe svojim epidemiološkim mjerama, pri čemu se uvelike oslanja i na vlastitu geografsku izoliranost. Nakon toga autorica se u sljedećim četirima poglavljima bavi različitim aspektima borbe protiv španjolske gripe. Analizira ponašanje onodobnih liječnika i način na koji su pristupili borbi protiv do tada nepoznate bolesti. Pri tome navodi različite primjere koji pokazuju kako su se s pandemijom znatno bolje nosile

države s bolje organiziranim zdravstvenim sustavom. Dobri su primjeri za to Američka Samoa i Zapadna Samoa (danas samo Samoa). Vlasti u Američkoj Samoju uvele su stroge mjere karantene i time spriječile prodor bolesti. S druge strane, vlasti Zapadne Samoje nisu provele prikladne mjere karantene i time su prouzročile smrt svakog četvrtog stanovnika te male otočne države (99). Govoreći o karanteni, autorica traži njezine korigirane u prošlim vremenima. Pri tome ističe kako su karantenu „izumili“ Mlečani u 15. stoljeću (96). Međutim, ovaj podatak nije točan. Historiografska istraživanja pokazala su kako je prva karantena osmišljena u Dubrovačkoj Republici 1377, dok je Mletačka Republika sustav karantena uvela tek 1400. No, karantena je bila samo jedan od problema. Suočeni s nepoznom bolešću, liječnici su se našli pred velikim izazovom na koji nisu znali odgovor – kako se izliječiti od španjolske gripe? Iako su isprobavali tada popularne lijekove poput aspirina, kinina i pripravaka od arsena, ništa od toga nije urodilo plodom. Osim toga, zbog nepostojanja sustavnog vođenja i neusklađenosti tadašnjih evidencija bolesti, liječnici nisu mogli utvrditi nultog pacijenta. Ako to usporedimo s današnjicom, vidljivo je kako se situacija uvelike poboljšala. Današnja je znanost u kratkom roku uspjela identificirati nultog pacijenta, izolirati virus koji uzrokuje COVID-19 te osmisliti cjepivo koje za cilj ima olakšati borbu protiv ove pandemije.

U sedmom poglavlju autorica razmatra posljedice koje je za sobom ostavila pandemija španjolske gripe. Osim što je prouzročila smrt velikog broja ljudi, posljedično je došlo i do drugih zdravstvenih problema određenog broja ljudi. Poseban problem bile su psihičke bolesti poput depresije, kroničnog umora i „bolesti spavanja“ (209). Međutim, pandemija je imala i neke pozitivne posljedice. Jedna od takvih posljedica bila je i sustavnija briga za razvoj opće zdravstvene zaštite. Iako su sustav opće zdravstvene zaštite u Njemačkoj počeli razvijati već 1880-ih, većina država posvetila se rješavanju ove problematike tek 1920-ih. Kao i u prethodnim poglavljima, i u vezi s time mogu se uočiti neke poveznice s današnjom situacijom. Iako ćemo o posljedicama tek moći govoriti, već je sada jasno kako će brojni ljudi imati različite psihičke i fizičke probleme uzrokovane izravnim i neizravnim utjecajem trenutne pandemije COVID-19. No, unatoč tome, pandemija je, između ostalog, pokazala koliko je važno imati dobro razvijen sustav opće zdravstvene zaštite koji je u današnje doba sve više ugrožen sveopćom privatizacijom različitih medicinskih usluga kako u svijetu tako i u Hrvatskoj.

U osmom poglavlju autorica donosi razmišljanja o mogućim pandemijama gripe u budućnosti. Spinney ističe kako je većina stručnjaka do 2016. smatrala kako je pojava nove pandemije gripe neizbježna (262). Unatoč tim očekivanjima, u konačnici pokazalo se kako velik broj zdravstvenih sustava diljem svijeta nije bio spreman na pandemiju COVID-19 koja je započela krajem 2019. u Kini, a svijetom se proširila tijekom prve polovine 2020. Osim toga, iako su epidemiologija, virusologija i srodne discipline uvelike napredovale od vremena španjolske gripe do danas, neki se problem i dalje teško rješavaju, a novi će se tek rješavati. Na kraju, Spinney u pogovoru donosi još neka razmišljanja o tome zašto je španjolska gripa ostala u sjeni „velikih povijesnih tema“.

Knjiga Laure Spinney ne donosi povijesnu sintezu koja obrađuje španjolsku gripu ili studiju koja se bavi različitim zdravstveno-medicinskim aspektima španjolske gripe. Knjiga je pisana slobodnim stilom s ciljem iznošenja različitih perspektiva vezanih uz španjolsku gripu. Hrvatsko izdanje objavljeno je uoči izbijanja pandemije COVID-19, zbog čega ova knjiga itekako može biti interesantna različitim društvenim skupinama – od znanstvenika, preko učenika i studenata, do hobista koji se interesiraju za povijesno-medicinske teme.

U historiografiji je nezahvalno, bez kontekstualizacije i kritičkog pristupa, pronalaziti poveznice između različitih povijesnih događaja, no ova knjiga svakako može pomoći u razumijevanju situacije u kojoj se i danas nalazimo. Naravno, da bi se razumjelo fenomen španjolske gripe, potrebno je u obzir uzeti i brojne druge radove nastale o ovoj temi. Osim toga, pandemija COVID-19 uzrokovana je SARS-CoV 2 virusom, za razliku od španjolske gripe koja je uzrokovana virusom influence tipa A. Uz to, pandemija COVID-19 još uvijek traje te ju je trenutno nemoguće sagledati u cijelosti. Međutim, kada prođe, tema COVID-19 bit će zasigurno predmet istraživanja kako biomedicinskih tako i društveno-humanističkih znanosti. Vrijeme će pokazati hoće li to biti odmah ili je „takvoj priči potrebno vrijeme za razvoj – otprilike stotinjak godina sudeći po velikom zanimanju tijekom posljednjih dva desetljeća“, kako navodi Spinney govoreći o španjolskoj gripi (276).

Marko Kolić

Izlazak pandemija iz istraživačke sjene

Nikola Anušić, U sjeni Velikoga rata. Pandemija španjolske gripe 1918.-1919. u sjevernoj Hrvatskoj. Zagreb: Srednja Europa, 2015, 177. str.

Kao što je tematika španjolske gripe u hrvatskoj historiografiji ozbiljnije načeta s gotovo stotinu godina odmaka, tako je i ta prva sustavnija analiza morala pričekati svoj prikaz. Suvremena pandemija bolesti COVID-19 nametnula je aktualizaciju pandemijske problematike te pružila mogućnost višestrukog potezanja paralela između tih dvaju pošasti. U tom bi kontekstu valjalo promatrati povećani broj novoobjavljenih radova, ali ne i nepravedno zapostavljenu historiografsko-demografsku studiju objavljenu 2015. godine pod naslovom *U sjeni Velikog rata. Pandemija španjolske gripe 1918.-1919. u sjevernoj Hrvatskoj*. Nastala je prilagođavanjem 2011. godine obranjene doktorske disertacije Nikole Anušića, danas afirmiranog povjesničara te sveučilišnog nastavnika s izraženim afinitetom ka historijskoj demografiji i historijskoj epidemiologiji.

U duhu vremena u kojem se iz dana u dan iznova definira „novo normalno“, mimioci ćemo ustaljenu praksu započinjanja prikaza i prvotno se osvrnuti na korice, iako one ne moraju biti nužno odabir autora. Korice čine prvi element s kojim se potencijalni čitatelj susreće i mogu značajno utjecati na njegovu odluku da knjigu pročita. Dobro su znani marketinški trikovi po kojima jarko-oboijane naslovnice uspješnije privlače i zadržavaju pažnju ljudi, no ova knjiga nije upadljiva i teško bi među ostalima privukla pažnju smeđom vanjštinom. Pritom je u središnjem dijelu naslovne strane, obasjan simbolično slabim snopom svijetla, trodimenzionalni, autorov spacijalni dijagram najavljujući statističko-demografski sadržaj koji će mnoge humaniste naprosto udaljiti od police.

Takve neutralne korice predstavljaju, zapravo, prvi filter kroz kojeg potencijalni čitatelj mora proći. Drugi je filter autorova danteovska opasku iz predgovora kako je knjiga pisana sporo „i zamišljena je da se sporo čita. Onima koji joj pristupe s nestrpljenjem, ostat će zatvorena – dosadna“. Ti se filteri na kraju krajeva i podrazumijevaju, budući

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

53

BROJ 1

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase sans-serif font.

ZAGREB 2021.

Poseban broj

*Prema povijesti „nevidljive“ prijetnje: epidemije i
pandemije u Srednjoj Europi i Mediteranu*

Special Issue

*Towards an History of “Invisible” Threat: Epidemics
and Pandemics in Central Europe
and the Mediterranean*

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 53, broj 1

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Domagoj Tončinić

Glavna urednica / Editor-in-Chief

Inga Vilogorac Brčić

Gosti urednici/Guest Editors

Nikola Anušić i Filip Šimetin Šegvić

Izvršna urednica / Executive Editor

Kornelija Jurin Starčević

Uredništvo / Editorial Board

Jasmina Osterman (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Željko Holjevac (moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history), Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien), Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz), Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj), Nade Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd), Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

*Izvršni urednik za tuzemnu i inozemnu razmjenu /
Executive Editor for Publications Exchange*

Martin Previšić

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by

Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout

Marko Maraković

Lektura / Language editors

Samanta Paronić (hrvatski / Croatian)

Edward Bosnar (engleski / English)

Tisak / Printed by

Tiskara Zelina d.d., Sveti Ivan Zelina

Naklada / Issued

200 primjeraka / 200 copies

Ilustracija na naslovnici

Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrčak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*